

SOBRE LA CITA

Enfilat algunes idees a l'entorn del poder i la contingència de la paraula diferida, concebuda com a cita que s'encarna en la nova temporalitat que li oferim dins de nous escrits, pot tenir molt sentit en un temps que crea fenòmens proclius a la seva glorificació o malversació o a una no menys simptomàtica i preocupant abstinència. Els materials que omplen l'aparell de cites i citacions d'un article, d'una memòria o d'un llibre, al marge d'altres usos, són allò que entenem com la maquinària científica que ha d'acompanyar els estudis de recerca, capaços de crear arquitectures textuais i visuals complexes. Les cites tenen capacitat per registrar perspectives, opinions, raons, verificacions, avals o confirmacions, materials visuals i documentals, escrits o orals, que fan memòria de l'existència de les fonts d'informació i involucren i manegen investigacions antigues o paral·leles.

Convindrem que no és lògic fer «tabula rasa» dels punts de vista precedents i, per tant, podrem acceptar que és necessari revisar els materials dedicats a un tema específic per poder aportar-hi alguna cosa. Tanmateix, no és gaire raonable aparentar exhaustivitat quan citem i sembla adequat tenir consciència de les fronteres que no creuarem per reconèixer l'extensió de la recerca que pretenem realitzar. El valor i la gosadia, l'empatia i ambició posades en el nostre aplec de seleccions tenen fronteres i, per extensió, les tenen també els estudis que consultem o decidim consultar. Ni ho podem citar tot ni tampoc no és necessari, és evident. Fent caricatura, la lògica de l'exhaustivitat convida a reproduir articles o llibres sencers per abrigar el pensament íntegre d'un autor o no caure en la temuda «descontextualització», niu de problemes interpretatius i causa de molts malentesos. Amb aquest farcell a l'esquena costaria d'avançar i optem per escollir i extreure'n allò que considerem més significatiu o que ens ha de fer més servei.

Per encertar amb la cita, a banda de tenir clar l'abast i perquè de les mencions —qualitat i intensitat genèriques—, és imprescindible mesurar bé la distància que separa una troballa real d'un lloc comú. Quan un autor és recordat per observacions banals, o ja consensuades, com si es tractés de quelcom nou i rellevant, no hi ha dubte que caiem en un parany que va més enllà del mal ús de l'aparell científic, sobretot si això n'hi oculta una aportació fonamental. La cita bibliogràfica situa un cert nivell d'autoria associada a un marc de publicació, però en suposa també l'admissió supervisada dins d'un nou context. Per norma citem uns instruments documentals o uns continguts que jutgem pertinent recordar i atribuir, amb el reconeixement que això suposa a una tasca de recerca agermanada a unes idees i opinions específiques. Les citacions ben plantejades són una garantia per a nosaltres i per als que llegiran els nostres treballs, que poden analitzar la lògica aplicada, un abans i un després, a partir de la proposició organitzada d'uns continguts. Però mal usades també hi poden fer créixer teranyines i embolics. És aconsellable no menystenir les coincidències, sobretot quan no tenim la seguretat absoluta sobre els orígens i les maneres de propagació de les idees més estimulants. De vegades es diria que suren en l'ambient durant dècades fins que maduren i poden ser recollides per més d'un investigador.

Si pensem ara en la forma de presentar les citacions, més enllà de les cites literals d'un text que posarem entre cometes, és clar que parafrasejar les fonts, prescindint de les paraules exactes, n'és una possibilitat ben acceptada. En aquest sentit, si la nota bibliogràfica és indefugible quan fem cites que reproduïxen literalment la font, aquesta és tan o més forçosa per la cita descrita com avís o síntesi sobre les idees de tercers. La caució procedimental de la cita genera transparència, encara que sigui supèrflua si ens referim a un lloc comú. Ofereix certesa, no sobre la veracitat d'allò que es diu, que pot ser exacte o inexacte, sinó per ser una fórmula o mecanisme de seguretat que circumda l'aplicabilitat, la tangibilitat i la tutela, límits i virtuts de la contribució citada. Ens concedeix una clau primera sobre l'exactitud del recurs al·ludit a partir d'una versió publicada, que pot tenir quelcom d'eventual però és assequible. En aquest espai la cita té una deriva que és fonamental per verificar-ne la prominència retroactivament. Més enllà de l'autoria o del reconeixement a la font, la cita és important per assegurar la reconstrucció del procés de recerca. Fa possible retornar a l'inici o recapitular.

Les cites textuales, o records de fragments literals d'un text, es poden emprar per emmarcar, per recolzar una idea o, alternativament, per inaugurar un debat. El ressò sobre una posició contrària a la nostra, o a la defensada per altres investigacions, oposarà corrents de la recerca diversos. Sovint també compta l'afecció i la contingència particular, que busca destacar

l'aportació pròpia o fer-ne la defensa. Per consegüent, cau pel seu propi pes que la citació inclou un seguit d'intencions. Persisteix una voluntat d'exercir conforme a un objectiu que és permeable en la glossa de les aportacions que han originat l'estudi sobre una temàtica que ens interessa. És rar en el nostre camp, però no insòlit del tot, que algú vulgui posar el punt i final a un tema o temàtica. En tot cas, sigui per inaugurar un estudi, per donar-li continuïtat o per intentar clausurar un debat, per establir diàlegs amb el passat de la matèria requerim de noves hipòtesis, a partir de les quals cerquem motius i troballes que facilitaran remoure algunes qüestions. Les observacions relacionades amb les cites bibliogràfiques nodreixen oportunament —i, en algun cas, també inoportunament—, una estructura que pressuposa anades i vingudes, acords i desacords, avinences i litigis. La neutralitat sol ser més sumària, freda o poc reveladora però s'admet per evidenciar que el tema ha estat tractat o que hi ha una substrat que permet d'ampliar el que diem. De fet, la cita és una mena d'altaveu que pot comportar assentiment o indiferència o, fins i tot, un desconeixement que procura un fals sentit d'imparcialitat. En definitiva i encara que no calgui anar als extrems, els continguts de les cites s'estiren o desdobleguen quan es busca incorporar-ho tot, o gairebé tot, o s'estrenyen quan es desitja fer lluir només allò que es considera essencial.

L'actual sistema d'avaluació de la qualitat científica ha remarcat ja des de fa molt la importància de les bibliometries a partir de la tria de publicacions marc, siguin periòdiques o no. De vegades no es tindrà constància del perquè, del com i del quan, i no haurà calibrat l'eficàcia, rellevància específica i contingut exacte de cada citació —una tasca que titllaria d'impossible si ha de ser sistemàtica en el camp de les humanitats. Les plataformes més conegudes sumen cites creant jerarquies d'obres acadèmiques més o menys citades i fins i tot envien felicitacions als integrats en el sistema quan detecten o quantifiquen nous esments de les seves produccions. No dic pas que aquest criteri avaluador s'hagi aplicat universalment i cegament, però es va introduir de manera sigil·losa per ser reclamat com a factor arbitral imprescindible d'un sistema de valoració que, tot i ser, com sabem, força incert, insatisfactori i qüestionable, distingeix entre treballs híper, molt, bastant, poc o gens citats. Aquest balanç és numèric i, per consegüent, sempre massa superficial ja que en poques ocasions es para a senyalar la fondària de les aportacions reals, després de fer una anàlisi del caràcter, el valor objectiu, la dificultat i l'especificitat dels temes estudiats i dels resultats obtinguts.

Seguint aquesta via ha semblat primordial jutjar la capacitat de repercutir dels estudis segons criteris d'«impacte», concepte mil·limetrat sovint en funció del nombre total de cites en un moment donat, que es quantifica adoptant unes lleis millor o pitjor establertes. Enfront d'aquests indicatius

no queda sinó reivindicar la vàlua de la cita verificada, contrastada i argumentada, que es governa dins de la jerarquia del «coneixement». Cal evitar definir-la com a un «m'agrada» que, inestable i ambigu, implica seleccions que poden ser requerides, adequades o molt poc pertinents. Sabem que amb freqüència són al·lusions col·laterals o subalternes. Ni són imprescindibles, que no vol dir que sempre n'haguem de prescindir, ni es troben universalment vinculades a les idees o els temes debatuts. El terme *impacte* ja semblava abocar-nos a xocar amb alguna cosa, a fer-nos alguna ferida, atès que troba sinònims en el cop, la col·lisió o la topada. En tot cas, no vull negligir la part metafòrica del terme, potser massa perfectament integrat, i puc entendre l'èxit proporcional del mateix, per més que continui pensant que hauria estat més satisfactori pensar primerament en un estímul, o ànim dinamitzador dels estudis, que no pas en una espenta violenta que queda centrifugada per bé que la quantificació intenta concentrar-se en una evanescent substancialitat qualitativa, que ha referendat una pretesa majoria. S'hi pot argüir que altres mots potser no haurien expressat tan nítidament el neguit de transcendència que urgia fer palès, però de vegades els matisos forgen els processos i, no hi ha dubte, que les condicions creades es revelen en les paraules que escollim. *Impacte* no hauria d'imperar sobre consciència, cognició, saber, sentit, argumentació, raonament... La quantitat pot mesurar-se o agermanar-se amb un copejament curiós que fa tamborinar coeficients d'intel·ligència selectiva sense ometre que l'atzar o les lleis de l'entropia han jugat també les seves cartes.

Tornant a les citacions, és escaient parar-se a pensar en les febleses d'uns punts de vista que cerquen la lògica de l'avaluació científica en funció d'índexs quantificadors que, partint de llistats, assenyalen la quantitat de seleccions operatives realitzades pels investigadors dins d'un sistema que es desitja preestablert i queda encotillat. Tot sistema té desnivells i mancances i és ben clar que no totes les cites són iguals ni tenen intencions idèntiques. D'altra banda, el temps, sovint parsimoniós, requerit per arribar a assolir-ne un llistat acceptable, reconegut o eficient, porta a situacions injustes, oscil·lants i imprevisibles. Queden al marge els casos que tenen al darrere campanyes de publicitat, plataformes grans o necessitats estrictament peremptòries com les derivades d'alguns usos i aplicacions científics que ens han de resoldre moltes coses des de camps com la medicina, la física o la química, entre d'altres. Els llistats no són universals i discriminar-los orientant-se amb filtres posats per altres ciències, com s'ha repetit tantes vegades, acaba essent nefast per als estudis de les humanitats i per a les seves dinàmiques investigadores i inventives.

Remetre als estudis precedents, com advertia, és conseqüent i necessari. El deute amb els treballs anteriors el podem compensar citant tant les con-

tribucions que avalen temes de fons com les referides a qüestions més anecdòtiques. Si la cita pot ajudar-nos a evitar recórrer de nou camins erronis, situa també l'horitzó des del qual repensar o corroborar les idees pròpies. El fluït transparent de les aportacions reals nodrirà, a la fi, el cabal de coneixements generals. En aquest vèrtex, recobrar els discursos previs fa possible entendre l'evolució de pensament sobre un tema i permet bastir allò que s'anomena *estat de la qüestió*. Un «estat de l'art», segons traducció literal de l'expressió anglesa *state of the art* que, aplicada als estudis sobre l'art, resulta un pèl xocant, tant per la ambivalència del terme *art* com per l'amplia significació que se l'adjudica. Sobta que altres disciplines s'apropien del concepte per delimitar el seu «estat de l'art» a partir d'una dimensió expandida del concepte, que evoca una habilitat general, un *savoir faire* o una competència, que ens descobreix la condició o circumstància transitòria d'algun dels sabers a patir d'un seguit de cites i al·lusions ordenades i convenientment jerarquitzades. Així es justifica l'aplicació universal del terme que adopta antigues visions, referides al pensament d'Aristòtil, o ens fa recordar que les anomenades arts tenen un sentit molt genèric quan acaben per convertir-se en marcs disciplinaris assortits que caracteritzem unes arts liberals enfront d'unes arts mecàniques en el període medieval.

Més enllà d'algunes suspicàcies inicials, podríem assumir la convenció, el descriptor eixamplat, fent-lo equivalent a un «estat de la qüestió», tot pensant que al·ludint *l'state of the art* es vol fer referència a la història del tema i al gruix de les contribucions que s'han apilonat al llarg del temps i que són susceptibles de discriminació, decidim que són dignes de cita obligada o d'oblit aconsellable. En el terreny de les humanitats tenim clar que els antics treballs no són sistemàticament suplantats pels nous. No s'abandonen perquè, per més antiga que sigui una aportació, pot ser valuosa en si mateixa o contenir la clau que cercàvem. No cal insistir, doncs, en què els «clàssics», o els clàssics dels nostres camps específics, continuen essent en bona mesura aquells que es mantenen il·luminats pels focus del nostre interès. Si indaguem una mica més sobre l'anglicisme *estat de l'art* descobrim que el raonament que acabem de fer no s'hi adapta del tot. Allò que es desitja fer aparent a partir de l'expressió *state of the art* delimita generalment el «darrer crit» o el més avançat, que es consagra al ocupar l'avantguarda d'una determinada àrea de la recerca. Una idea de progrés i avenç sostingut que, en el terreny de la tecnologia, implica les tecnologies punta, allò que ha de ser qualificat de més sofisticat i que repercuteix en un seguit de productes que es podran vendre millor pel fet de ser potencialment superiors al seus avantpassats, considerats obsolets.

Per sort, per accidentalitat temàtica o per contundència d'uns criteris argumentals molt ramificats, sabem que la nostra literatura científica no

acabarà a les escombraries tan fàcilment. No muta de l'avantguarda a l'obsolescència de la nit al dia. Per més espremut que sembli un treball sempre hi pot quedar una dada a revisar, un indicatiu o una opinió que es pot fer valdre. El mateix cal dir quan es tracta d'un repertori documental o d'un desplegament ordenat de continguts que tindran valor permanent, no dic immutable, perquè han estat mobilitzats per construir una mirada sòlida sobre algun gran tema. La cita crítica també haurà d'assenyalar el miratge o la fal·làcia en el darrer que es publica per garantir l'equilibri raonat i revisable sobre el vell i el nou, al marge de la temporalitat de l'escrit o, paradoxalment, pel fet de contemplar-la. No cal menystenir els estudis precedents per admetre que en alguns casos el darrer que es diu pot tenir el seu pes, aquell que es clarifica quan és examinat amb la perspectiva suficient. Algunes coses són difícils de superar per més tecnologia que s'apliqui a millorar-les. En funció de l'ús i la funció a cobrir, també hi ha tecnologies que no ens milloren la vida, més aviat la trastocuen, la patenten o la controlen. Aquest és un problema divers al que tractem ara i que, damunt de la lliscosa superfície de l'obsolescència programada, ens deixa un món que sembla plorar justament per aquí.

El nostre espai per a fer troballes es mou sobre una sorra fina i un pèl fonedissa, que demana un equipament mental, unes bases, i una feina d'elaboració calculada per aconseguir uns objectius que hi són però poden moure's. Ja sabem que algunes sorres acaben sent arenes movedisses: fagocitadores de tot el que reben. Subjectes a les nostres temporalitats inestables i imperfectes, és fonamental reivindicar la literatura sobre l'art com a literatura científica al mateix temps que hi descobrim certs nivells de creativitat que cap de les ciències actives no han deixat mai de reivindicar. Caure en historicismes ingenus o amuntegar informació no és l'ideal, però quedi clar que no estic pas dient que ho sigui, en l'altre extrem, fer volar coloms sense fonamentació o desacreditar la feina de recerca bàsica, sigui per la via exploratòria dels monuments o dels documents o per la via de la fonamentació teòrica. En definitiva, la recerca i la cita impliquen relligar la teoria amb la pràctica, les idees amb els objectes i els objectes i manifestacions de l'art, siguin més matèriques o més conceptuals, amb les seves temporalitats.

En aquestes línies de presentació d'un nou volum de la revista *Matèria* sé que no puc atresorar totes les variables que escauen al tema de la cita. Les components locals o/i universals que planen sobre l'estudi d'un retaule o d'un virus no passaran desapercibudes i sembla evident que no poden coincidir. Cites i més cites serien exigibles per apreciar on som realment. Malauradament, no les puc fer entrar en aquest format breu i introductori que només pretén evocar la necessitat d'un debat que potser tenim encara pendent tant pel flanc de les avaluacions dels nostres materials de recerca

com per d'altres que potser tinguin encara una major transcendència i que no són indiferents a les primeres. Les inèrcies que ens obliguen a renunciar a l'especificitat no ens han fet ni ens fan favor. És més, per assumir programes de recerca basats en la interdisciplinarietat cal reivindicar la distinció i el caràcter propi dels estudis que fem. Aquest podria ser el nostre principal lloc comú sumat a alguns altres. La cita té el seu diàmetre i la seva circumferència. Qualificar alguns dels nostres treballs per damunt d'altres en funció dels emmarcaments que els divulguen o destaquen, sigui en funció del context, de les parelles de ball o fins i tot de l'idioma emprat, qualifica o força les nostres trajectòries però no arriba al fons de les nostres aportacions. No és infreqüent que es marginin investigacions que s'haurien de considerar tant o molt més importants que altres que són potenciades per raons exògenes als seus objectius i resultats reals. Lògicament, els mecanismes o engranatges informàtics acrítics, que decideixen en funció de dades suposadament objectives, no sempre l'encerten.

D'altra banda, el criteri d'audiència o el que s'ha anomenat *el criteri de la majoria* dins d'un panorama convuls i competitiu, pressionat sovint per múltiples factors que regenten les economies o, millor dit, un economicisme sovint exterminador, no pot ser la panacea o un ideal sobre la qual forjar l'art, la cultura o la ciència, i encara menys per garantir el seu nivell. Si pensem matemàticament hauria de tenir sentit, després de sospesar el cúmul de mencions rebudes, analitzar també la quantia de citacions generades i fer un balanç d'escenaris, d'intencions i d'interessos argumentat. Enfront de l'antiga idea d'erudició, hi ha qui parla de patrons de consum d'informació que queden reflectits en les nostres cites. És ben cert que les cites, llegides correctament, poden generar moltes dades interessants, però no té gaire sentit quantificar al marge de la qualitat o prescindint de la interpretació. El valor específic no hauria de ser només percebut a partir del continent, de la revista o del tipus de publicació en què compareixen les investigacions. Aquests són indicis que sumen però no aspectes determinants de la qualitat d'un estudi. Indexacions, periodicitats, composicions dels equips i criteris editorials, prestigi de l'editor, formes de divulgació obertes o tancades..., no arriben a anivellar la qualitat científica de tots els treballs publicats en una revista. Els gestors de les publicacions o els responsables de les revisions per parells poden aplicar criteris similars, i actuar amb semblants desitjos, però sabem que rarament els avaluadors exerceixen amb nivells d'exigència idèntics. És clar que pot ser positiu que un article sigui molt citat, però, inversament, la manca d'impacte no tindria perquè ser un indicatiu per negar-li qualitat.

Sabem que la necessitat de l'audiència, com la de ser esmentat, pot engendrar expectatives perverses i eleccions temàtiques condicionades. No

poques mencions són accessòries o no basades en la necessitat radical. Es desvetllen inèrcies que revelen un cert costum i reiteració, premudes també a la recerca de garanties que ens permeten anar sobre segur. No cal dir que són diversos els factors i compromisos amb la matèria que ens poden condicionar en el moment d'escollir què citem. Sense entrar en debats sobre la mala fe, la negligència o el desconeixement que poden llastrar tota mena d'estudis, no farà el mateix qui pensa en termes minimalistes, restringint al màxim les cites, qui solament cita allò que li ha estat útil, qui revesteix la cita d'un recorregut publicitari o qui, enlloc de procurar per mirades selectives, tendeix a l'exhaustivitat quan no a l'excés. Citar tot el que es troba disponible no és el mateix que nedar en l'abundància, ja que cada tema té el seu recorregut bibliogràfic. Sostenir un argument esgrimit en una font consultada aleatòriament té el perill de citar per descriure un lloc comú sense adonar-se. L'equilibri desitjable és car d'aconseguir. Les decisions sobre que cal citar i com fer-ho —davant l'allau d'estudis que tenim més a l'abast que mai— són molt importants.

En aquest apartat em sembla fonamental distingir molt clarament l'error rutinari i sense cap aval argumental, que per regla general, no mancada d'excepcions, considero eludibles com a matèria regular de cita, de les hipòtesis que poden desconcertar però que ens ajuden a endinsar-nos en el nus d'un problema i provoquen que aspirem a resoldre'l amb una mirada, idees, raons o documentació alternatives. Contràriament, no cal cercar enemics inexistents per fer propostes novadores. No cal conjecturar sobre certeses i intencions inconfessables dels autors o autores que fan propostes diferents a les nostres, a partir de visions subjectives que són inútils per a l'evolució del tema i que, com a molt, converteixen qui ho fa en psicòleg improvisat. No té gaire recorregut tergiversar la naturalesa continuïsta de les nostres conclusions per potenciar un punt de vista que ens porta a recular fins a un estat de la qüestió anterior. El defecte pot estar en l'emissor però també en el receptor que llegeix malament o entre línies, o adapta les regles de joc a la seva pròpia partida o rutina. No vull pouar gaire en aquests terrenys pantanosos i cal prudència en tot moment per entendre on som i què busquem, perquè mai no saps que és pitjor, si que et citin malament, manipulant el teu discurs i esbiaixant la perspectiva, o que no et citin. En tot cas, ha de quedar dit que les cites són registres que creen referents i insistir en què la cita gratuïta (o innecessària), tolerada o justificable per diverses raons, no legítima ni dona marge per ser negligent sobre l'aportació real d'un treball que coneixem. Tot i així, encara es pot donar una situació pitjor quan la cita tergiversa la font o no és exacte: et fa dir allò que no dius. Una cita porta a un altra cita i, com en el cas de la difamació, la bola pot

créixer molt. Ja sabem que recuperar la idea original pot comportar un esforç titànic, quan no inútil.

Més enllà de l'ús plural i multiplicador que es pugui fer de les cites, plenes d'avantatges i no exemptes d'alguns punts obscurs, lluny també de voler fer ara una antologia sobre els seus gèneres o modes, em sembla pertinent apreciar-los, no ignorar que es donen estils i tipologies de citacions textuals i bibliogràfiques en què, tenint en compte la llarga tradició acumulada, no és fàcil innovar realment i amb coherència. Una distinció bàsica existeix entre la nota com a glossa o tesi desenvolupada, que aprecia o devalua el que esmenta molt detalladament, o la nota despallada d'argumentació, que avala amb la cita allò que allotja ni que només sigui pel fet d'acostar-nos neutralment a una publicació. Entre la primera i la segona hi podem interposar un bon nombre d'esglaons i d'intencions.

El diàleg entre textos existeix i, ho anomenem o no *intertextualitat*, no hauria de ser una manera d'homogeneïtzar, aplanar o igualar els nostres recursos en caselles o calaixos prefabricats. No tot es basa en generar piràmides de cites ancorades en bifurcacions que porten a la causa genealògica que, de crida en crida, no sempre calculada plenament, pot derivar en el joc dels despropòsits. És més interessant avaluar i sospesar perquè unes determinades paraules associades a afirmacions, veredictes o conclusions que citem, i volem citar amb un cert gaudi, són cabdals per fer-nos avançar i connectar les neurones. Així, algunes fonts aconsegueixen que d'una idea passem a una altra idea i estenguem noves branques d'anàlisi sobre el tronc de la recerca preexistent.

Aquest nou volum de *Matèria* voldria afegir-se una vegada més al moviment que generen les onades de les nostres disciplines amb un conjunt de set estudis que abasten un panorama ampli de matèries gràcies a les aportacions de Roberto Bartalini, Elena Muñoz Gómez, Josefina Planas Badenas, Víctor Ramírez Tur, Montserrat Torras Virgili, Antoni Gonzalo Carbó i Jaume Radigales. Els autors i autores esmentats abasten un ventall temàtic extens i aportacions que no gosaré dir que puc ressenyar en unes poques línies. Per tant, la idea es presentar-vos breument el contingut d'aquest número 20 de la revista corresponent a l'any 2022. Primerament, la Siena del segle XIV esdevé l'objectiu de les recerques de Roberto Bartalini, qui ens ofereix un apropament rigorós a una de les pintures perdudes i, per tant, més desconegudes del genial Simone Martini. Ara la podem redescobrir en tots els vessants, i recuperar-la en certa mesura, gràcies a la minuciosa revisió de les fonts amb que l'autor ha fet llum sobre una pintura mural més que notable, desapareguda durant el terratrèmol que va afectar la ciutat toscana el 1798. Tot seguit Elena Muñoz ens proposa una revisió del retaule major de la catedral de Zamora a partir de les referències aporta-

des per Jerónimo Münzer el 1495. Explorar l'obra del taller de Fernando Gallego i interrogar les fonts, més enllà d'algun apriorisme o fixació que es desitja superar, ens pot ajudar a entendre les complexitat d'un conjunt desplaçat de gran envergadura que hauria estat realitzat poc abans del pas de Münzer per Zamora. A continuació, l'inesgotable món del llibre il·luminat de l'època baix medieval contextualitza les miniatures que Josefina Planas analitza en el seu article. L'estudi estableix el nexa entre unes atractives il·lustracions de quatre folis dispersats i les situa com a part d'un *Llibre d'Hores* realitzat a València. Al mateix temps, l'autora relaciona aquests treballs amb el pintor i miniaturista Pedro Juan Ballester que hauria estat il·lustrador d'un *Dominical* i altres obres conservades a l'arxiu de la catedral valenciana i a Toledo.

De l'etapa medieval ens traslladem directament al món contemporani i, encara més concretament, a un seguit de quatre treballs que referits a creacions del segle xx han de descobrir-nos manifestacions artístiques tan oposades com les que fan cap a l'obra escultòrica de Frederic Marès o al món de la *performance* que representa Jordi Benito. Montserrat Torras recobra i estudia diferents aspectes d'una obra del 1930, el Monument a Francesc Soler i Rovirosa, que Marès realitzà per un lloc emblemàtic de la Gran Via barcelonina, amb el beneplàcit d'una part d'aquella societat que va sufragar el seu cost per subscripció popular. Víctor Ramírez Tur reclama atenció, al seu torn, sobre les accions rituals de Jordi Benito a la Fundació Miró, per tal de posar el focus en els continguts polítics d'una acció mítica, que va tenir lloc el 13 de juny de 1979 i l'estudi vincula a la persistència de la violència en el debatut i inestable context de transició a la democràcia espanyola. Tot seguit Antonio Gonzalo Carbó ens introdueix en una recerca sobre el «blanc inaudible» que elabora a partir de les obres de destacats creadors. Des de diferents àmbits coincideixen en apreciar el blanc com a forma de silenci, com a quelcom que ha perdut contingut sonor i que, per tant, es pot veure o sentir bascular entre el pensament visual i el musical, sense menystenir el seu pla filosòfic.

Per tancar el recorregut Jaume Radigales decideix traslladar-nos de la literatura al cinema, a través de la creació plural i inesgotable de Pier Paolo Pasolini. Els seus *Appunti per un'Orestiade africana* que havien de ser la base d'una projecte cinematogràfic que prenia com a referent la tragèdia d'Èsquil, però que no es va arribar a realitzar, són el centre d'atenció de l'autor, que interpreta el gènere escollit com a fet singular i ens situa el 1970, a l'inici d'una dècada convulsa, en que morirà el polifacètic escriptor i director de cinema.

Set articles en què el rol de les cites ens pot fer reflexionar de la mà d'investigacions que revelen aptituds, interessos, aportacions, interpreta-

cions o valoracions susceptibles de d'interessar-nos i de fer-nos pensar, i al mateix temps ens situen i descriuen diferents sistemes d'entendre un univers d'estudis capaç d'evolucionar i projectar-se per tal de propulsar idees i brindar-nos- nous recursos.

Dra. Rosa Alcoy
Universitat de Barcelona
rosaalcoy@ub.edu
[https://orcid.org/
0000-0002-8534-2629](https://orcid.org/0000-0002-8534-2629)

Aquest article ha estat publicat originalment a **Matèria. Revista internacional d'Art** (ISSN en línia: 2385-3387)

Este artículo ha sido publicado originalmente en **Matèria. Revista internacional d'Art** (ISSN en línea: 2385-3387)

This article was originally published in **Matèria. Revista internacional d'Art** (Online ISSN: 2385-3387)

MATÈRIA

Revista internacional d'Art

Els autors conserven els drets d'autoria i atorguen a la revista el dret de primera publicació de l'obra.

Els textos es difondran amb la llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada de Creative Commons, la qual permet compartir l'obra amb tercers, sempre que en reconeguin l'autoria, la publicació inicial en aquesta revista i les condicions de la llicència: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.ca>

Los autores conservan los derechos de autoría y otorgan a la revista el derecho de primera publicación de la obra.

Los textos se difundirán con la licencia de Atribución-NoComercial-SinDerivadas de Creative Commons que permite compartir la obra con terceros, siempre que éstos reconozcan su autoría, su publicación inicial en esta revista y las condiciones de la licencia: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.es>

The authors retain copyright and grant the journal the right of first publication.

The texts will be published under a Creative Commons Attribution-Non-Commercial-NoDerivatives License that allows others to share the work, provided they include an acknowledgement of the work's authorship, its initial publication in this journal and the terms of the license: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.en>

